

<https://helda.helsinki.fi>

Tanska pyrkii avoimen julkaisemisen mallimaaksi

Holopainen, Mika

2012

Holopainen , M , Karhula , P , Koskinen , K , Lappalainen , A , Liimatainen , T , Niskala , A & Salminen , P J 2012 , ' Tanska pyrkii avoimen julkaisemisen mallimaaksi ' , Signum , Vuosikerta. 2012 , Nro 4 , Sivut 8-12 . <

<http://ojs.tsv.fi/index.php/signum/article/view/6967/5587> >

<http://hdl.handle.net/10138/300081>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Tanska pyrkii avoimen julkaisemisen mallimaaksi

Mika Holopainen & Pekka Karhula & Kimmo Koskinen & Arja Lappalainen & Timo Liimatainen & Arja Niskala & Pekka J. Salminen

Avoin julkaiseminen lisää tutkimustoiminnan näkyvyyttä ja vaikuttavuutta, mutta ilman suunnitelmallisuutta open access -käytännöt voivat jäädä tehottomiksi. Tutkimustoimintaa harjoittavien maiden kansalliset toimet open accessin edistämiseksi vaihtelevat paljonkin. Tässä artikkelissa kuvataan keskeisiä Tanskassa laadittuja open access -suosituksia ja niitä vertaillaan Suomen tilanteeseen. Tanska on hyvä vertailukohta, sillä siitä on tulossa käytäntöinen OA-julkaisemisen mallimaa.

Tanskan hallitus on sitoutunut Euroopan unionin neuvoston päätelmiin¹ tieteellisen tiedon saatavuuden, levittämisen ja säilyttämisen toteuttamisesta. Tiede-, teknologia- ja innovaatioministeriö nimitti suunnittelutehtävään open access -komitean, joka on yhteistyössä Tanskan sähköisen tutkimuskirjaston DEFF:n (Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek) kanssa valmisteellut suositukset open access -politiikasta Tanskassa. Suositukset on julkistettu vuonna 2011.

Mitä on open access?

Open access tarkoittaa julkaisujen avointa saatavuutta sähköisessä muodossa ja viittaa kaikkien oikeuteen lukea, kopioida, tulostaa ja linkittää tieteellisiä julkaisuja vapaasti kokotekstimuodossa. Se on vaihtoehto maksulliselle tieteelliselle julkaisutoiminnalle.

Avoimen saatavuuden turvaamiseksi tutkimuksen tulokset voidaan julkaista verkossa open access -lehdissä (kultainen open access) tai muualla julkaistut tutkimustulokset voidaan rinnakkais-tallentaa avoimiin digitaalisiin arkistoihin (vihreä open access).

Laajempaan kansainväliseen tietoisuuteen open access -liikkeen toi vuonna 2003 annettu Berliinin julistus². Tieteellisen tiedon saatavuus ja mahdollisimman laaja leviäminen on ollut myös Euroopan unionin tavoitteena koko 2000-luvun. Euroopan unionin komission tiedonannossa³ vuodelta 2007 sekä sitä seuranneissa neuvoston päätelmissä kehoitettiin jäsenmaita vahvistamaan kansalliset strategiat, jotka koskevat tieteellisen tiedon saatavuutta, säilyttämistä ja levittämistä. Jäsenmaita kannustettiin tekemään keskinäistä yhteistyötä ja suositeltiin, että julkisin varoin rahoitettu tutkimus olisi avoimesti saatavilla pian julkaisemisen jälkeen.

Tutkimusjulkaisujen rinnakkaistallennus (suositukset 1-3)

Tanskan open access -komitea suosittelee, että kansallinen open access -käytäntö muotoiltaan vihreän open accessin pohjalta. Open access -periaatteella julkaistaessa ei tingitä tutkimuksen laadunvarmistuksesta, koska tieteelliset julkaisut huolehtivat vertaisarvioinnin toteutumisesta. Open access -käytännön tulisi kattaa kaik-

¹ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/fin/07/st15/st15362.fi07.pdf>

² <http://oa.mpg.de/lang/en-uk/berlin-prozess/berliner-erklarung/>

³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0056:FIN:FI:PDF>

ki tutkimus, joka tehdään kokonaan tai osittain julkisella rahoituksella.

Suomessakin tieteellisen tiedon avoimen saatavuuden politiikka perustuu tutkimusjulkaisujen rinnakkaistallentamiselle (vihreä open access). Tutkijoiden keskuudessa tämä ei ole ollut kovin suosittua muutamaa yksittäistä tieteenalaa lukuun ottamatta. Mikään tutkimusrahoittaja Suomessa ei vaadi avointa julkaisemista. Suomen Akatemia kuitenkin suosittelee sitä rahoittamalleen tutkimukselle. Tallennusvelvoitteen asettamisen ja tallennukseen soveltuvan teknisen infrastruktuurin lisäksi tarvitaan runsaasti työtä tutkijoiden motivoimiseksi sekä rinnakkaistallennusta tukevien prosessien ja palveluiden kehittämiseksi.

Helsingin yliopiston rehtori teki jo vuonna 2008 päätöksen tutkimusjulkaisujen avoimesta saatavuudesta, joka tuli voimaan 1.1.2010 alkaen. Sen tavoitteet eivät kuitenkaan ole vielä toteutuneet. Vastaavia päätöksiä ovat tehneet Tampereen yliopisto ja Jyväskylän yliopisto, joiden samamuodoiltaan hieman lievemmat rinnakkaistallennuskehotukset tulivat voimaan vuoden 2011 alussa. Lisäksi ammattikorkeakoulujen rehtorien neuvoston (ARENE) antoi lokakuussa 2009 ammattikorkeakoulujen open access -lausuman, joka tuli voimaan vuoden 2010 alussa.

Open access rahanjaon perusteena Tanskassa (suositus 4)

Tanskalaisten työryhmä ehdottaa, että open access -linjauksilla olisi yhteys yliopistojen rahanjaon kriteerinä käytettyyn julkaisupisteitykseen, bibliometriseen tutkimusindikaattoriin (BFI). Esitettyjen laskelmien mukaan 42% julkaisupisteityksissä huomioiduista artikkeleista voitaisiin kustantajien open access -linjausten perusteella rinnakkaisjulkaisusta. Raportissa ei kuitenkaan tarkenneta mikä open access -linjausten ja julkaisupisteityksen yhteys käytännössä voisi olla.

Opetus- ja kulttuuriministeriön yliopistojen rahoitusmallityöryhmä esittää muistiossaan⁴, et-

⁴ <http://www.okm.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/okmtr26.pdf>

tä julkaisujen osuus yliopistojen rahanjaossa kasvaa 13%:iin vuodesta 2013 lähtien, joten rahallinen merkitys tulee olemaan huomattava. Rahanjakomallissa ei huomioida open access -julkaisujen osuutta.

Kansalliset julkaisuarkistot ja julkaisurekisterit (suositukset 5-6)

Tanskalaisten raportissa ehdotetaan koko Tanskan kattavan julkaisuarkiston perustamista artikkelien kokoteksteille. Julkisen sektorin tutkimusrahoittajien tulisi edellyttää tutkimusjulkaisujen kokotekstien tallentaminen joko ensin yksittäisen organisaation omaan julkaisuarkistoon tai raportissa ehdotettuun tulevaan kansalliseen julkaisuarkistoon. Yliopistoissa tutkimusjulkaisujen kokotekstien tallentaminen on jo käynnissä, mutta kansallisen tason järjestelmiä tarvittaisiin takaamaan tekniset järjestelmät myös pienimmillekin tutkimuslaitoksille ja mahdollistamaan tietojen selaamisen koko maan tasolla.

Tanskassa on jo julkaisurekisteri⁵ ja useimmilla yliopistoilla on sama Pure-ohjelmisto, joka on käytössä myös Helsingin yliopiston tutkimustietojärjestelmä Tuhatisissa. Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriön johdolla on suunniteltu kansallista julkaisurekisteriä, johon yhtenä vaihtoehtona Helsingin yliopistossa selvitettiin Tuhat-järjestelmän laajentamista kansalliseen käyttöön. Selvityksessä⁶ syksyllä 2011 kuitenkin todettiin, että laajempaa järjestelmää ei tarvita, vaan riittää, että korkeakoulut toimittavat OKM:lle julkaisutiedot omista järjestelmistään. Open access ei ole ollut keskeinen asia kansallisen julkaisurekisterin suunnittelussa; sitä ei esimerkiksi mainittu kansallista julkaisurekisteriä suunnitelleen JURE II -työryhmän raportissa⁷.

Tanskan raportissa ehdotetaan selvityksen tekemistä pienten tutkimuslaitosten yhteisen julkaisuarkiston tarpeesta ja rahoituksesta. Suomes-

⁵ <http://forskningsdatabasen.dk/>
http://www.helsinki.fi/tutkimuksen-toimiala/tuhat/Esiselvitys_rp97_2011.pdf

⁶ <http://raketti.csc.fi/jure/tyoryhmat/JURE-II-raportti>

sa vastaavaa selvitystyötä on tehty jonkin verran. Kansalliskirjasto koordinoi 2009 - 2010 julkaisuarkistojen infrastruktuurihanketta, jonka tavoitteena oli myös julkaisuarkistojen kehittämiseen liittyvän kansallisen yhteistyön organisointi. Hankkeen loppuraportissa⁸ käsitellään myös pienten julkaisuarkistojen ongelmia. Suomessa on noin 50 julkaisuarkistoa, mutta vain viisi niistä on suuria kokonaisuuksia.

Open access -kustannustoiminta (suositukset 7-8)

Komitea suosittelee, että tanskalaiset tieteelliset kustantajat, seurakirjat ja lehdet valmistelevat keskustelualoitteen ja ehdotuksia siitä kuinka julkaisut saadaan siirtymään open access -toimintamalliin. Komitean lähtökohtana on, että kaiken julkisella rahoituksella tehdyn tutkimuksen tulee olla vapaasti saatavilla.

Tieteellisten artikkelien ja kirjojen taloudellisesti kannattava julkaiseminen tanskaksi ja myös suomeksi on aina ollut vaikeaa pienen kielialueen vuoksi. Erityistä huolta on kannettu lehtien tilauskannan säilymisestä. Kirjojen julkaisemisessa on puolestaan kysymys erilaisesta liiketoimintamallista, jossa kirjoista saadaan suoraan myyntivoittoa. Suomessa kirjat on toistaiseksi jätetty pois rinnakkaistallennuspäätöksistä juuri erilaisen liiketoimintamallin vuoksi.

Suomessa open access -julkaisemisesta on keskusteltu paljon, mutta Tanskan suosituksessa mainitun kaltaista keskustelualoitetta ei ole tehty. Sen sijaan OKM on antanut selkeitä suuntaviivoja tieteellisten lehtien open accessiin siirtymisestä jo vuonna 2005 Avoimen tieteellisen julkaisu-toiminnan työryhmän muistiossa⁹. Sen mukaan tieteellisten lehtien ja tieteellisten seurojen tulisi

- tarjota lehtiensä tutkimusartikkelit mahdollisimman tuoreeltaan avoimeen verkkojakeluun

- selvittää yhteistyömahdollisuuksiaan lehtien avointa verkkojulkaisemisesta helpottavan teknisen infrastruktuurin rakentamisessa
- sallia lehtiinsä kirjoittaville tutkijoille mahdollisuuden tallentaa artikkeleiden rinnakkaiskopiot avoimiin elektronisiin julkaisuarkistoihin.

Suomalaisia tieteellisiä lehtiä on siirtynyt open access -julkaisemiseen jonkin verran, mutta useimmiten lehtien aiempi maksullisuus on jatkunut niiden verkkoversioissakin

Suomessa yliopistojen omia sarjoja on paljon vapaasti saatavilla, mutta yksittäisten tieteellisten monografioiden kohdalla keskustelua avoimesta saatavuudesta ei ole vielä aloitettukaan.

Tieteellisten julkaisujen pitkäaikaissäilytys (suositus 14)

Tanskassa komitea suosittelee tieteellisten julkaisujen pitkäaikaissäilytyspalvelun perustamista. Sen avulla voidaan varmistaa digitaalisten julkaisujen saatavuus ja hyödynnettävyys pitkällä aikavälillä.

Suomessa opetusministeriön työryhmä julkaisi v. 2008 muistion¹⁰ sähköisen aineiston pitkäaikaissäilytyksestä ja käytöstä. Työryhmän linjauksen mukaan muistiorganisaatioissa tulisi ottaa kehittämisen periaatteiksi valtionhallinnon tekemät kokonaisarkkitehtuurilinjaukset. Lisäksi tulisi ottaa käyttöön yhteiset periaatteet kaikkialla, missä työskennellään säilytettävän digitaalisen aineiston parissa, erityisesti julkishallinnossa.

KDK-hankkeen (Kansallinen digitaalinen kirjasto) pitkäaikaissäilytystä (PAS) koskeva jaosto on osaltaan jatkanut periaatteiden ja käytännön linjausten työstämistä. Jaoston v. 2010 julkaistun loppuraportin¹¹ mukaan keskitetyn pitkäaikaissäilytysratkaisun suunnittelun peruslähtökohtana on tarjota muistiorganisaatioille "luo-

⁹ <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201105131534>

¹⁰ http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2005/liitteet/opm_256_tr08.pdf?lang=fi

¹⁰ <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr02.pdf?lang=fi>

¹¹ http://www.kdk.fi/images/stories/PAS_loppuraportti_v.1.0.pdf

tettava ja käytettävyydeltään monipuolinen ratkaisu, joka tuottaa tarvittavat säilyttämisen palvelut”. Parhaillaan on käynnissä PAS-jatkohanke¹², joka jatkuu vuoden 2013 loppuun.

Tutkimusdatan arkistointi (suositus 15)

Tanskan komitea suosittelee, että eri tieteenalojen edustajien yhteistyönä tehdään suunnitelma kansallisesta tutkimusdata-arkistosta. Suunnittelussa tulee ottaa huomioon myös kustannusvaikutukset.

Suomessa on asiaan liittyen tehty selvityksiä jo pitkään. Parhaillaan on käynnissä OKM:n rahoittama Tutkimuksen tietoaaineistot -hanke¹³ (2011 - 2013). Hankkeessa panostetaan “tutkimuksen tietoaaineistojen hyödyntämiseen liittyvän tahtotilan vahvistamiseen ja kansallisen tietopolitiikan luomiseen sekä tutkimuksen tietoinfrastruktuurin rakentamiseen. Hankkeen aikana mm. rakennetaan hajautettu tutkimusaineistojen tallennuspalveluratkaisu, tuetaan metatiedon tuottamista ja yhdenmukaistetaan tutkimusaineistojen tuottamiseen ja ylläpitämiseen liittyviä prosesseja sekä selvitetään Kansallisen digitaalisen kirjaston kanssa yhteinen pitkäaikaistallennusratkaisu.”

Edellisen lisäksi on käynnissä Suomen Akatemian rahoittama Tietoarkisto 2015¹⁴ -hanke, jossa kehitetään Yhteiskuntatieteellisen tietoarhiston palveluita. Hankkeen aikana tietoarhiston muun muassa ottaa käyttöön portaalin, jossa rekisteröityneet käyttäjät voivat ladata aineistoja suoraan verkosta. Lisäksi aineistopalvelua suunnataan uusille tieteenaloille kuten terveystieteen, psykologiaan, kulttuuriin ja historian tutkimukseen. Samalla kehitetään monimuotoisten aineistojen pitkäaikaissäilytystä ja jatkokäyttöä. Lisäksi hankkeen kehityskohteina ovat sähköisten aineistojen elinkaaren kustannusmal-

lit, pitkäaikaissäilytyksen standardit ja data-arkistoinnin laatuja järjestelmien tutkimus.

Pieni maa - suuret ratkaisut

Tanskassa nähdään, että avoin julkaiseminen parantaa ja tehostaa tutkimustoiminnan edellytyksiä. Open access -komitean raportti kuvastaa voimakasta pyrkimystä tiedejulkaisemisen sekä osittain myös tieteellisen toiminnan uudistamiseen. Raportin esittelemä suosituslista sisältää yleisten tavoitteiden lisäksi myös konkreettisia linjauksia ja suoria toimintaohjeita.

Tanskassa valitun mallin tavoitteena on maan tutkimustoiminnan näkyvyyden, vaikuttavuuden sekä toimintamahdollisuuksien parantaminen. Avoin julkaiseminen hyödyttää tutkijoita, tutkimuslaitoksia, yrityksiä ja koko maan taloutta sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä.

Onko Suomessakin tarvetta parantaa tutkimustoiminnan edellytyksiä ja voidaanko nyt esittää vastaavia ratkaisuja ja toimenpiteitä suomalaiselle tiedeyhteisölle?

Lähteet

Avoimen tieteellisen julkaisutoiminnan työryhmän raportti. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:8. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Yliopistopaino, 2005. Saatavissa: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2005/liitteet/opm_256_tr08.pdf?lang=fi

Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. Saatavissa: <http://oa.mpg.de/berlin-prozess/berliner-erklarung/>

Euroopan unionin neuvoston päätelmät tieteellisestä tiedosta digitaaliaikana. Yhteenveto asian käsittelystä neuvoston (kilpailukyky) 23. marraskuuta 2007 pidetyssä istunnossa. Neuvoston 2832. istunto. Kilpailukyky (sisämarkkinat, teollisuus ja tutkimus) Bryssel, 22.–23. marraskuuta 2007. Saatavissa: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/fin/07/st15/st15362.fi07.pdf>

Ilva, Jyrki, Varanka, Matti. Julkaisuarkistojen infrastruktuuri -hankkeen loppuraportti, 2011. Saatavissa: <http://www.doria.fi/handle/10024/69607>

¹² <http://www.kdk.fi/fi/pitkaaikaissailytys/pas-jatkohanke>

¹³ <http://www.csc.fi/sivut/e-infra/tietoaaineistot>

¹⁴ <http://www.fsd.uta.fi/fi/hankkeet/Tietoarkisto2015.html>

Kansallisen julkaisutietojärjestelmän perustaminen. Jure II -työryhmän raportti, 2011. Saatavissa: <http://raketti.csc.fi/jure/tyoryhmat/JURE-II-raportti>

Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle ja Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle: tieteilinen tieto digitaaliaikana: tiedon saatavuus, levittäminen ja säilyttäminen. Euroopan Yhteisöjen komissio. Saatavissa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0056:FIN:FI:PDF>

Laadukas, kansainvälinen, profiloitunut ja vaikuttava yliopisto – ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi vuodesta 2013 alkaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:26. Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2011. Saatavissa: <http://www.okm.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/okmtr26.pdf>

Pitkäaikaissäilytys-jaosto. Loppuraportti, v. 1.0. Kansallinen digitaalinen kirjasto, 2010. Saatavissa: http://www.kdk.fi/images/stories/PAS_loppuraportti_v.1.0.pdf

Recommendations for Implementation of Open Access in Denmark. Danish Agency for Science, Technology and Innovation, 2011. Saatavissa: <http://en.fi.dk/publications/2011/recommendations-for-implementation-of-open-access-in-denmark/>

Selvitysryhmän loppuraportti tutkimus- ja opintohallinnon järjestelmiä tuottavan palvelun perustamisen edellytyksistä. Helsingin yliopisto, 2011. Saatavissa: http://www.helsinki.fi/tutkimuksen-toimiala/tuhatsiselselvitys_rp97_2011.pdf

Sähköisen aineiston pitkäaikaissäilytystä ja käyttöä koskevan työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:17. Opetusministeriö. Yliopistopaino, 2008. Saatavissa: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr02.pdf?lang=fi>

Tieteellinen tieto digitaaliaikana: tiedon saatavuus, leviäminen ja säilyttäminen.

Euroopan yhteisöjen komissio (2007a). Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle ja Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle. Bryssel 14.2.2007. KOM(2007)56 lopullinen. Saatavissa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0056:FIN:FI:PDF>

Tietoarkisto 2015. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavissa: <http://www.fsd.uta.fi/fi/hankkeet/Tietoarkisto2015.html>

Tutkimuksen tietoaaineistot -hanke. CSC - Tieteen tietotekniikan keskus. Saatavissa: <http://www.csc.fi/sivut/e-infra/tietoaaineistot>

Tietoa kirjoittajista

*Mika Holopainen, tietoasiantuntija
Helsingin yliopiston kirjasto
Email. Mika.holopainen@helsinki.fi*

*Pekka Karhula, kirjastonhoitaja
Helsingin yliopiston kirjasto
Email. Pekka.karhula@helsinki.fi*

*Kimmo Koskinen, kehityspäällikkö
Helsingin yliopiston kirjasto
Email. Kimmo.koskinen@helsinki.fi*

*Arja Lappalainen, tietoasiantuntija
Helsingin yliopiston kirjasto
Email. Arja.lappalainen@helsinki.fi*

*Timo Liimatainen, kirjastosihtööri
Email. Timo.liimatainen@helsinki.fi*

*Arja Niskala, kirjastosihtööri
Helsingin yliopiston kirjasto
Email. Arja.niskala@helsinki.fi*

*Pekka J. Salminen, kirjastosihtööri
Helsingin yliopiston kirjasto
Email. Pekka.salminen@helsinki.fi*